

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ОЦІНКИ В АД'ЕКТИВНИХ МЕТАФОРАХ ГАЗЕТНО-ЖУРНАЛЬНОЇ ПЕРІОДИКИ

У статті проаналізовано особливості формування оцінки в прикметникових метафорах різних типів, що активно функціонують у сучасній газетно-журнальній періодиці, зокрема утворених від якісних, відносних і присвійних прикметників.

Ключові слова: оцінка, метафора, ад'єктивна (прикметникова) метафора, метафоризація, оцінний зміст, ціннісна картина світу.

Федорова Л.М. Особенности формирования оценки в адъективных метафорах газетно-журнальной периодики. В статье проанализированы особенности формирования оценки в адъективных метафорах разных типов, которые активно функционируют в современной газетно-журнальной периодике, в частности образованных от качественных, относительных и притяжательных прилагательных.

Ключевые слова: оценка, метафора, адъективная метафора, метафоризация, оценочное содержание, ценностная картина мира.

Fedorova L.M. The evaluation forming peculiarities of adjective metaphors in modern newspaper and magazine periodicals. The author analyses the evaluation forming peculiarities of adjective metaphors of various types, which are actively functioned in modern newspaper and magazine periodicals, in particular formed from qualitative, relative and possessive adjectives.

Keywords: evaluation, metaphor, adjective metaphor, metaphorical transfer, evaluative meanings, valued picture of the world.

У світлі сучасної лінгвістичної парадигми все більшу увагу вчених привертають функціональні особливості мови, що експлікуються в мовленнєвій діяльності. Відбиття подій довкілля нерідко здійснюється в мові крізь призму категорії оцінки, що є одним із способів відображення світу, пізнаючи який, людина виражає ставлення до нього. Світ, що пізнається, завжди оцінюється, оцінка — свідчення ступеня пізнаності світу [6: 92]. Оцінна семантика реалізується низкою засобів різних мовних рівнів (лексико-семантичного, словотвірного, фразеологічного тощо), здатних виконувати відповідну прагматичну функцію.

Одним із дієвих засобів, що відіграє важливу роль у творенні оцінного ефекту в текстах газетно-журнальної періодици, є метафора, яка виконує не лише інформаційну, але й обов'язкову для мас-медіа прагматичну функцію: вона впливає на думки й переконання, викликає певну психологічну реакцію з боку тих, хто сприймає текст, спонукає їх до певних дій тощо.

Метафора, будучи важливим чинником творення змісту публіцистичного тексту, надає оцінної, експресивної й емоційної тональності повідомленню, створює в ньому фон, додатковий план, підтекст, які допомагають зрозуміти справжні наміри автора.

Категорія оцінки привертає увагу багатьох українських та зарубіжних мовознавців. Її розглядають у логіко-семантичному (Н. Арутюнова, О. Вольф, О. Трунова, В. Федосєєв), семантико-прагматичному (Т. Космеда, Т. Маркелова, Н. Кочукова, С. Равлюк, І. Онищенко, О. Ільченко)

комунікативному (Н. Гуйванюк, Н. Іваницька, Д. Перрі) та інших аспектах. Вивчення механізмів формування оцінних смислів прикметникових метафор публіцистичного стилю (зокрема в мові газетно-журнальної періодики) є поки що малодослідженим аспектом і потребує подальших студій.

Мета статті — встановлення закономірностей формування оцінного компонента значення в ад'єктивних метафорах мас-медійних текстів.

Матеріалом слугували метафоричні конструкції публікацій газет «Сільські вісті», «Україна молода», «День», «Молодь України», «Урядовий кур'єр», «Україна і світ», «Українська правда», «Дзеркало тижня», «Високий замок» та журналу «Політика і культура» за період із 2003 по 2012 рр.

Більшість мовознавців наголошують на неоднозначності зв'язку метафори й оцінки «добре/погано», а підставою для цього є приклади метафоричних висловів, що: 1) містять оцінні змісти, пор., наприклад: *Мистецтво передвиборного флірту вмирає* (УіС, 2003, № 44, С. 4); *1999 року можна було проводити конкурс політичного блазнювання...* (ПіК, 2004, № 10, С. 8); *Тимошенко підійшла до виборів з прогнилою командою* (ДТ, №2, 23-29.01.2010); 2) значення яких зовсім не пов'язане з оцінкою: *політичний ґрунт* (ПіК, 2004, № 10, С. 13); *судова гілка влади* (УМ, 14.11.12); *енергетичний діалог Вашингтона і Москви* (УіС, 2003, № 46, С. 3); *страховий портфель* (УК, 04.12.03); *електоральне поле Партії регіонів* (ДТ, №2, 23-29.01.2010).

О. Вольф, спираючись на численні приклади метафор з художньої літератури, слушно наголошує на приблизно однаковій кількості оцінних метафор і тих, що не містять оцінки у своєму значенні [4: 54]. Зібраний нами значний фактичний матеріал дає підстави стверджувати про домінуючу роль саме оцінних значень у структурі метафор газетно-журнальної періодики.

Проблема вивчення співвідношення між метафорою й оцінкою вимагає відповіді на такі два питання: 1) як поведуть себе при метафоризації оцінні слова, тобто дослідити відношення «оцінка — метафора»; 2) як метафоричні вислови набувають оцінного значення і які існують закономірності його утворення, тобто простудіювати відношення «метафора — оцінка». Ці питання й намагається розв'язати О. Вольф [4] на матеріалі прикметникових метафор, утворених від якісних прикметників. Зокрема, вона зазначає, що оцінка в них, зазвичай, формується на основі дескриптивних ознак об'єктів, проте самих цих ознак загальнооцінні слова в своїй семантиці не містять. Пор.: *кислий лимон* і *кислий настрій* — перенесення ознак на нематеріальний об'єкт створює метафору; проте у висловах *хороший лимон* і *хороший настрій* перенесення ознаки не відбувається, тому що дескриптивна ознака не названа: *хороший* в обох випадках містить тільки оцінку. Навпаки, оцінні прикметники, що мають дескриптивні семи, легко набувають метафоричних змістів: перенесення ознаки з об'єктів фізичного світу на інші об'єкти — це один з основних способів метафоризації: *крива лінія* і *крива посмішка*, *прозоре скло* і *прозорий натяк*. Прикметники, що характеризують предметні об'єкти за фізичними властивостями, самі по собі не містять оцінних змістів. Так, наприклад, *пряма лінія* не краща і не гірша, ніж *крива*, *прозора рідина* не краща і не гірша, ніж *непрозора*. Проте *крива посмішка* містить оцінну

конотацію «погано», *прямий характер* – конотацію «добре». Отже, при метафоризації прикметників виникають оцінні змісти.

Шукаючи відповідь на питання, чи впливає вихідне значення прикметника на оцінний зміст і яким чином, більшість дослідників вважають, що в основі цього явища лежать ті оцінки, які вони отримали в ціннісній картині світу [1, 2, 4, 6, 7]. Так, у парі *чистий/брудний* перший елемент пов'язаний з оцінкою «добре», а другий – «погано». Внаслідок цього прикметник *чистий* при метафоризації набуває позитивної оцінки (*чиста совість, чиста біографія* (УМ, 14.01.05) – «добре»), а прикметник *брудний* – негативної (*брудна політика, брудні методи, брудні виборчі перегони* (УП, 09.11.12) – «погано»).

Метафоричні концепти прикметників оцінки орієнтовані передовсім на норму, причому зв'язок між нормою й оцінкою виявляється дуже чітко: якщо певна ознака, виражена прикметником, перевищує норму, то відповідна лексема при метафоризації передає позитивну оцінку (напр.: *широкий, високий, глибокий, теплий, гострий, сильний*), якщо ж ознака нижче норми, то відповідне слово при метафоризації отримує негативну оцінку (напр.: *вузький, низький, мілкий, холодний, тупий*). Пор.: *Щодо Тігінка, то, за оцінками Биченка, 55% голосів «сильного кандидата» відійдуть Януковичу, 45% – Тимошенку* (УМ, 21.01.10); *Ці вибори показали наявність широкого попиту на альтернативні фігури і команди* (ДТ, №2, 23-29.01.2010) – позитивна оцінка і ...депутати хутенько прийняли Закон «Про всеукраїнський референдум» ...вкрай низької законодавчої якості... (ДТ, №40, 09.11.12); *Тобто відлік того, що ви називаєте холодною війною між Ющенком і Тимошенко, слід вести від тієї дати* (Д, 22.01.10); ...слабкий електоральний мандат ... (УП, 10.02.10) – негативна оцінка.

Однак засвідчено, що оцінний зміст публіцистичних метафор дуже часто не збігається з оцінним змістом вихідних висловів. Спостерігаємо це, наприклад, у таких метафоричних контекстах: *...якими прийомами користується велика народна політична артистка, аби будь-що перемогти на виборах* (СВ, 2006, №12); *Перебіг парламентської передвиборчої кампанії та пов'язані з ним стресові ситуації вкрай загострили симптоми хронічної політичної хвороби нашої влади: глибоке роздвоєння свідомості* (УМ, 04.03.06); *Справді, історія членства України у Раді Європи час від часу нагадувала холодну, а інколи й досить «високоградусну» війну* (УМ, 21.01.05); *Насправді в нас гострий кадровий голод на молодих професійних людей, які зможуть ефективно представляти Президента* ... (МУ, 14.01.05); *Гаряча виборча кампанія-2012 занадто затягнулася* (ДТ, №40, 09.11.12) *Схоже, що в «солодкій війні» перемає уряд і його соціально-орієнтована економічна політика* (МУ, 26.07.05). Очевидно, що прикметники *великий, глибокий, високий, гострий, гарячий, солодкий*, які в ціннісній картині світу мають знак «+», у результаті метафоризації змінюють його на «-», тобто значення метафоричного вислову набуває негативного відтінку. Крім того, з наведених вище прикладів можемо зробити висновок, що змінювати оцінний знак можуть тільки прикметники позитивної оцінки (справді, важко уявити, щоб прикметники, наприклад, *гнилий* чи *брудний* отримали знак «+»). До цього ж висновку приходять О. Вольф [4], констатуючи незмінність оцінок негативного характеру.

Отже, у метафору можуть переходити ті оцінки, які усталено характеризують певні явища в концептуальній картині світу: «При метафоризації дескриптивні оцінні змісти, що визначаються картиною світу, переходять з картини світу мовця в мову» [4: 57].

Ціннісна символіка кольору нерідко знаходить відбиття в прикметникових метафорах, проте в газетно-журнальній періодиці вона часто набуває ідеологічного звучання і пов'язана з кольоровою символікою тих чи тих політичних сил. Оцінне забарвлення цих одиниць змінюється залежно від політичних симпатій автора статті чи й самого видання, зокрема належності його певному блоку, партії, організації тощо. Пор.: ...*прихильників Віктора Ющенка називали «помаранчевими вовками» (МУ, 14.01.05) і Ця ніжна помаранчева революція має неймовірну потугу (МУ, 21.01.05).*

Характерно, що нерідко оцінного змісту набувають не самі прикметники, а іменна група, до якої вони входять (напр.: *гострий розум* — це добре, *тупий розум* — погано, але: *м'який погляд і твердий погляд* — який із них кращий?). Таким чином, метафора набуває оцінного змісту тільки тоді, коли денотат (найчастіше — це люди з їх рисами і відношеннями), позначуваний іменною метафоричною групою, також буде входити до ціннісної картини світу.

Помічено, коли в складі метафори іменник є оцінним, то якісний прикметник підсилює оцінну сему означуваного, тобто найчастіше слугує інтенсифікатором: пор.: *гостра потреба, гостра криза; помаранчевий дебют (МУ, 21.01.05); Другою новиною дня стало повідомлення про сьогоднішній вихід на біржу відразу трьох потужних гравців на ринку зерна — ДАК «Хліб України», Держрезерву та Аграрного фонду (УМ, 29.07.05); “Голодні флібустери” ... справді по-піратськи стали ділити країну і владу... (СВ, 2006, №12); ...Кваснєвський прагне залишитись активним гравцем насамперед на міжнародній сцені (УМ, 30.03.06).* Отже, якісний прикметник у метафоричному використанні може означати оцінку сам по собі або інтенсифікувати оцінне значення іменника.

Щодо особливостей формування оцінки в метафоричних висловах, які містять у своєму складі відносні прикметники, то тут спостерігаємо таке: 1) їх оцінне значення може залежати від іменника, який уже містить оцінку, прикметник у цьому випадку підсилює оцінне значення означуваного: Наприклад, *бюджетна «дірка» (УМ, 21.01.10), інформаційний силос (ДТ, №39, 26.10.12), судова війна (СВ, 15.01.10), державне кермо (ДТ, №2, 23-29.01.2010), поствиборча депресія (Д, 19.01.10), нафтова «війна» (Д, 19.01.10), інформаційні «качки» (УП, 28.01.10), політичний футбол (СВ, 13.11.12), просвіропейські рейки (УМ, 28.01.10); 2) оцінне значення несуть самі прикметники, а взяті окремо іменники не мають оцінного значення: *«кризовий менеджер» (УМ, 10.11.04), кримінальний «дах» (УМ, 13.01.05), латане-перелатане законодавство (УіС, 2003, № 46, С.6), парламентське щастя (ВЗ, 15.11.12), незаражені кадри (УМ, 26.07.05), хвора демократія (ПіК, 2003, № 44, С.17), новоспечена більшість (ДТ, №2, 23-29.01.2010), закрита влада (УіС, 2003, № 46, С.4); «кислотна» кампанія Яценюка (ДТ, №2, 23-29.01.2010); клишонога й косорука влада (ДТ, №40, 09.11.12); виборчий колапс (ВЗ, 08.11.12).**

Присвійні прикметники, як засвідчують наші спостереження, метафоризуються дуже рідко, а оцінене значення їх часто залежить від означуваного іменника. Напр.: *Складається враження, що влада підігрує опозиції в її «жаб'ячих ігрищах»* (МУ, 24.06.05); *кучмівські регалії* (СВ, 29.03.06); *мерське крісло* (УП, 07.11.12); *мерський престол* (СВ, 02.02.10).

Можемо також констатувати активне використання присвійних прикметників у метафоричних висловах фразеологічного типу: *Лєвова частка такого "покращення" припадає на російськомовну літературу* (ВЗ, 15.11.12); *Єдиним об'єднуючим чинником, своєрідним дамоклевим мечем, що висить на тонкій нитці над НУ, комуністами та блоком Литвина є загроза розпуску парламенту і дострокові парламентські вибори* (Д, 10.02.10); *Оскільки перемога піррова, власних сил катма, то приступили до скуповування «професіоналів» з уруповань ненависної «помаранчевої влади»* (УП, 11.02.10).

У результаті проведеного аналізу можемо зробити такі висновки: 1) оцінні конотації можуть виникати в різних видах прикметникових метафор, зокрема при метафоризації прикметників та іменних груп, де позначення вихідного суб'єкта — предмета і його фізичних властивостей переносяться на метафоричний суб'єкт — людину і її психічні та соціальні властивості; 2) оцінні конотації виникають під час опису ситуацій, пов'язаних з участю людини чи впливом на неї, оскільки ціннісна картина світу завжди тією чи іншою мірою включає людину; 3) знак оцінки залежить від природи метафоричного суб'єкта і його властивостей у їх співвідношенні з нормою; 4) оцінний зміст прикметникових метафор нерідко не збігається з оцінним змістом вихідних висловів (прикметники, що мають знак «+», метафоризуючись, змінюють його на «-»); 5) найбільш активними в процесі метафоризації виступають відносні прикметники.

Отже, категорію оцінки активно вивчають у сучасному мовознавстві, проте є ще багато проблем, що потребують подальшого вивчення та опрацювання.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Бацевич Ф.С.** Нариси з лінгвістичної прагматики. — Львів: ПАІС, 2010. — 336 с.
2. **Бессонова О.Л.** Оцінка як семантичний компонент лексичного значення слова: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.19. — Д, 1995. — 18 с.
3. **Бессонова О.Л.** Концептуальна організація оцінного тезауруса англійської мови // Лінгвістичні студії: 36. наук. пр. — Вип. 13. — Д, 2005. — С. 241–245.
4. **Вольф Е.М.** Метафора и оценка // Метафора в языке и тексте. — М.: Наука, 1988. — С. 52–65.
5. **Єльченко О.А.** Метафоричні словосполучення політичного дискурсу в мові ЗМІ ХХІ ст.: аксіологічний аспект // Українознавчий альманах. Вип. 9. — Київ, Мелітополь, 2012. — С. 83–87.
6. **Космеда Т.А.** Аксіологічні аспекти прагмалінгвістики: формування і розвиток категорії оцінки. — Львів: ЛНУ імені І. Франка, 2000. — С. 305.
7. **Онищенко І.В.** Категорія оцінки та засоби її вираження: автореф. ...канд. філол. наук: 10.02.01. — Д., 2005. — 19 с.

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ

СВ — «Сільська вісті»

УК — «Урядовий кур'єр»

ПіК — «Політика і культура»

ДТ — «Дзеркало тижня»

Д — «День»

УМ — «Україна молода»

МУ — «Молодь України»

УіС — «Україна і світ»

ВЗ — «Високий замок»

УП — «Українська правда»